

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ludwig Wittgenstein, *Το μπλε και το καφέ βιβλίο*. Πρόλογος Rush Rhees, μετάφραση, σχόλια, πίνακες Κωστή Μ. Κωβαίου, Αθηναϊκή Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1984, 318 σελίδες.

Σημαντικό γεγονός για τη φιλοσοφική κίνηση στη γλώσσα μας αποτελεί αναμφίβολα η έκδοση της μετάφρασης του *Μπλε και του καφέ βιβλίου* του Ludwig Wittgenstein από τον Δρα Κωστή Μ. Κωβαίο, που εγκαινίασε πρόσφατα τη σειρά της ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ. Όπως παρατηρεί στον Πρόλόγο του ο Διευθυντής της σειράς καθηγητής Κωνσταντίνος Βουδούρης, το έργο «φωτίζει με μοναδικό τρόπο τη διάσταση της μετά το 1930 φιλοσοφικής πορείας του Wittgenstein και αποτελεί το καλύτερο υπόμνημα για τις *Φιλοσοφικές έρευνες*».

Πρόκειται για δύο σχετικά σύντομα κείμενα σημειώσεων υπαγορευμένων από τον βιεννέζο φιλόσοφο σε μαθητές του τα ακαδημαϊκά έτη 1933-34 και 1934-35, που πήραν την ονομασία τους από το χρώμα του εξωφύλλου των αντιτύπων. Το *Μπλε βιβλίο* περιλαμβάνει σημειώσεις παραδόσεων, ενώ το *Καφέ βιβλίο* αποτελεί το προσχέδιο μιας πιθανής μελλοντικής δημοσίευσης, που μάλλον εγκαταλείφθηκε, όταν άρχισε η συγγραφή και η επεξεργασία των *Φιλοσοφικών ερευνών*.

Το μεγάλο ενδιαφέρον του υλικού αυτού, που εκδόθηκε και προλογίστηκε για πρώτη φορά το 1958 από τον μαθητή του Wittgenstein, Rush Rhees, γίνεται φανερό από τις πρώτες σελίδες. Το *Μπλε βιβλίο* εισάγει τον αναγνώστη στην προβληματική του νοήματος των λέξεών μας και προσπαθεί να καταδείξει ότι η ορθή αντιμετώπισή της παρέχει το κλειδί για τη λύση ή καλύτερα τη «διάλυση» παραδοσιακών φιλοσοφικών αποριών. Εκείνο που πρέπει να γίνει σαφές είναι ότι δεν μπορούμε να θεραπευθούμε από τη «νοητική αγκύλωση» που μας προκαλούν ερωτήματα του τύπου «τί είναι νόημα» ή «τί είναι ο αριθμός ένα», αν δεν απαλλαγούμε από το κυρίαρχο πρότυπο μεταφυσικών απαντήσεων. Όσο αποδίδουμε το νόημα, τη «ζωή» των γλωσσικών μας σημείων στην ύπαρξη κάποιας αυστηρά καθορισμένης σχέσης με ένα αντικείμενο ή με μια νοητική διεργασία, που συνυπάρχουν με την κατανόηση του σημείου, θα παιδευόμαστε μάταια να οικοδομήσουμε μια φιλοσοφική θεωρία νοήματος, για να «εξηγήσουμε» και να αναλύσουμε αυτή τη σχέση. Όμως η προσεκτική μελέτη της «γραμματικής» της έκφρασης «εξήγηση του νοήματος» μας οδηγεί στην εγκατάλειψη της αναζήτησης μιας τέτοιας σχέσης. Ο Wittgenstein επιτίθεται στη βαθιά ριζωμένη αντίληψη των σημασιών των λέξεων, ως νοητικών εικόνων, που αποδίδονται στην εξωτερική πραγματικότητα με στοιχειώδεις ορισμούς δείξης. Τονίζει πως η «ζωή» των σημείων δεν πρέπει να αποδοθεί σε κάποια μυστηριώδη παραστατική ικανότητα, αλλά στη χρήση τους μέσα σε διάφορα γλωσσικά παιχνίδια. («Αυτά τα γλωσσικά παιχνίδια είναι τρόποι χρήσης σημείων απλούστεροι από εκείνους με τους οποίους χρησιμοποιούμε τα σημεία μιας εξαιρετικά περίπλοκης καθημερινής γλώσσας. Είναι εκείνες οι μορφές γλώσσας, με τις οποίες το παιδί αρχίζει να κάνει χρήση των λέξεων. Η μελέτη των γλωσσικών παιχνιδιών είναι η μελέτη πρωτογόνων

μορφών γλώσσας ή πρωτογόνων γλωσσών», 44). Και η χρήση είναι ένα πολύμορφο φαινόμενο που δεν μπορεί να εξηγηθεί με την εφαρμογή κάποιας συστηματικής θεωρίας και την αναγωγή του σε κάποια απλά φυσικά δεδομένα. Το μόνο που είναι θεμιτό να επιδιώξουμε είναι η προσεκτική περιγραφή του μέσα στα πλαίσια των ποικίλων γλωσσικών παιχνιδιών, ένα από τα οποία μπορεί να είναι και η συμβολική αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Η βιτγκενσταϊνική κριτική της προγενέστερης φιλοσοφίας και του ίδιου του *Tractatus Logico-philosophicus*, βασίζεται στη διάγνωση μιας βαθύτερης τάσης του ανθρώπινου πνεύματος που είναι υπεύθυνη για τον λανθασμένο προσανατολισμό των προσπαθειών μας. Πρόκειται για τον «πόθο της γενίκευσης» (44), που αποτελεί συνάρτηση της διάθεσής μας να ψάχνουμε για κάποιο κοινό στοιχείο σε όλες τις οντότητες, που δηλώνουμε με ένα γενικό όρο, και της επιδίωξης εφαρμογής επιστημονικής μεθόδου στο χώρο της φιλοσοφίας. Η πεποίθηση ότι πρέπει να ακολουθήσουμε επιστημονικά πρότυπα μας δημιουργεί την εντύπωση πως οφείλουμε να εργαστούμε, σαν να επιδιώκαμε την εξήγηση φυσικών φαινομένων με την υπαγωγή τους σε ένα μικρό αριθμό απλών φυσικών νόμων. Όμως, όπως τονίζει ο Wittgenstein, επιβάλλεται να απαλλαγούμε από αυτή την πλάνη, να σταματήσουμε τις απόπειρες «εξηγήσεων» αυτού του είδους, και να κατανοήσουμε ότι η φιλοσοφία δεν μπορεί παρά να είναι «καθαρά περιγραφική» (46). Η σπουδή του νοήματος οποιασδήποτε έννοιας πρέπει να εμπνέεται από το σεβασμό για την ιδιαιτερότητα και τη διαφορά των συγκεκριμένων περιπτώσεων χρησιμοποίησής της, που δεν είναι κατά κανένα τρόπο ατελείς, αν δεν μπορούν να αναλυθούν μέσα στα ερμηνευτικά πλαίσια της λειτουργίας κάποιου γενικού νόμου. Το μόνο που τελικά μπορεί να κατορθώσει η έρευνά μας είναι η χαρτογράφηση δύσβατων εννοιολογικών πεδίων και η επισκόπηση της γραμματικής πολλών γλωσσικών παιχνιδιών. Από τη στιγμή όμως που παύουμε να θεωρούμε τη γλώσσα μας ως ένα ομοιογενές συμβολικό σύστημα, που θα μπορούσε να παραβληθεί με κάποιον λογισμό διεπόμενο από ακριβείς κανόνες, είμαστε έτοιμοι να αρκεστούμε σ' αυτή την επισκόπηση της γλωσσικής μας δραστηριότητας. Η φιλοσοφία δεν μας προσπορίζει καινούργιες εμπειρικές γνώσεις, αλλά μας δίνει μόνο μια εποπτεία των χρήσεων των εκφράσεών μας.

Το θέμα που μας απασχολεί τώρα μοιάζει να είναι «ένας κληρονόμος αυτού που έχουμε μάθει να ονομάζουμε 'φιλοσοφία'» (58). Το έργο μας μπορεί να παρομοιαστεί με την απλη αναδιάρθρωση ταξινομημένων βιβλίων στα ράφια μιας βιβλιοθήκης, έτσι ώστε να διορθώνονται ορισμένες εσφαλμένες εντυπώσεις για το ποιά πηγαίνουν και ποιά δεν πηγαίνουν μαζί με τ' άλλα (77). Παρ' όλα αυτά, η δουλειά μας δεν είναι διόλου ασήμαντη. Οι φαινομενικά σχολαστικές «γραμματικές» μας ασχολίες, μετά την παραίτηση από την άμεση τοποθέτηση απέναντι στα «μεγάλα προβλήματα» της ιστορίας της φιλοσοφίας, επιτρέπουν τη ριζική αντιμετώπιση αυτών ακριβώς των προβλημάτων. Φωτίζουν τις παραπλανητικές αναλογίες ανάμεσα σε παρόμοιες δομές και χρήσεις· μας επιστούν την προσοχή στην ασυνήθιστη λειτουργία λέξεων που δημιουργούν φιλοσοφική αμηχανία, επειδή παρασυρόμαστε στην περιγραφή του ρόλου τους, ως απόλυτα συνηθισμένου.

Εδώ θα άξιζε να επεκταθούμε στη μελέτη των ποικίλων παραδειγμάτων που ο Wittgenstein επιλέγει για να καταδείξει τα πρακτικά αποτελέσματα της υιοθέτησης των μεθοδολογικών του προτάσεων. Η επίθεση στην κλασική ουσιοκρατία και την επιμονή στην ανίχνευση του κοινού στοιχείου ψ που κάνει το χ να είναι χ, και η έμφαση στην αναγνώριση απλών οικογενειακών ομοιοτήτων ανάμεσα στους όρους μας, η κριτική της σύλληψης του νοήματος ως ενός «σκιώδους όντος», ενός αντικειμένου —ή εικόνας αντικειμένου— στο οποίο παραπέμπει η λέξη, η απόδοση του *αινίγματος* του χρόνου του ιερού Αυγουστίνου στην εσφαλμένη αναλογία της «μέτρησης» του χρόνου με άλλες καθημερινές μετρήσεις διαφόρων μεγεθών, η υπογράμμιση των μοιραίων αδυναμιών της θεωρίας της ταύτισης αισθημάτων και συναισθημάτων με νοητικές διαδικασίες, και τέλος η διεξοδική συζήτηση του εσφαλμέ-

νου μοντέλου του αισθήματος του πόνου και της διαδικασίας της σκέψης που γεννά το πρόβλημα του σολιψισμού, παρέχουν μια σαφή εικόνα των δυνατοτήτων της γλωσσαναλυτικής μεθόδου του *Μπλέ βιβλίου*. Δυστυχώς δεν μπορούμε στα πλαίσια αυτής της σύντομης παρουσίασης να υπεισέλθουμε στην εξέταση των λεπτομερειών των παραδειγμάτων και της σημασίας και της πειστικότητας των απαντήσεων σε ερωτήματα που φαίνεται να θέτουν. Αρκεί μόνο να ειπωθεί ότι το ζήτημα του σολιψισμού παρουσιάζεται για πρώτη φορά κάτω από το πρίσμα της κριτικής του κλασσικού καρτεσιανού μοντέλου ενός κλειστού, εσωτερικού, πνευματικού υποκειμένου, που δεν έχει ανάγκη κοινά κριτήρια χρήσης των γλωσσικών του σημείων. Φαίνεται να διαγράφεται αυτό που ο Saul Kripke πολύ αργότερα θα ονομάσει «σκεπτικιστικό παράδοξο» της ερμηνείας των κανόνων χρήσης των λέξεών μας και που αποτελεί το επίκεντρο συγχρόνων συζητήσεων σχετικά με την ανθρώπινη ικανότητα συμμόρφωσης προς καθορισμένους κανόνες. (Δες τη βιβλιοπαρουσίαση του έργου του Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, ΕΦΕ, 1 (1984), 83-85 και την κριτική του στο *Scepticism, Rules and Language* των G.P. Baker & P.M.S. Hacker, Blackwell, Oxford 1984). Τα καίρια αυτά θέματα που δε θα πάψουν να απασχολούν τον Wittgenstein στα μεταγενέστερα κείμενά του των *Φιλοσοφικών ερευνών* και των *Παρατηρήσεων για τα θέματα των μαθηματικών* μας εισάγουν στο περίφημο πρόβλημα της δυνατότητας ύπαρξης «ιδιωτικής» εμπειρίας και «ιδιωτικής γλώσσας».

Το *Καφέ βιβλίο* επιχειρεί μίαν άλλη προσέγγιση στα ερωτήματα που διαπραγματεύεται το *Μπλε βιβλίο* και σ' ένα πλήθος καινούργιων προβλημάτων. Εδώ συναντάμε μια σειρά από δυνατά γλωσσικά παιχνίδια, που δεν πρέπει να θεωρηθούν ως ατελή μέρη ενός πιο περίπλοκου οικείου γλωσσικού κώδικα, αλλά σαν αυτοτελείς γλώσσες. Ο Wittgenstein, όπως παρατηρεί ο Rhees στον Πρόλογό του, διευρύνοντας την έννοια των γλωσσικών παιχνιδιών, δεν ενδιαφέρεται να προβάλει παραλλαγές συστημάτων σήμανσης, αλλά να μας δώσει μίαν ιδέα της δυνατότητας απλών, πρωτόγονων μορφών επικοινωνίας. Τα γλωσσικά παιχνίδια, που καλούμαστε να φανταστούμε, δεν αφορούν άμεσα συγκεκριμένα φιλοσοφικά προβλήματα, όπως γίνεται συχνά στις *Φιλοσοφικές έρευνες*, αλλά μας βοηθούν να φωτίσουμε πλευρές και στοιχεία της γλώσσας μας, που συχνά παραβλέπουμε, όταν παγιδευόμαστε στα αδιέξοδα των μεταφυσικών μας αναζητήσεων. Έχουμε να κάνουμε μ' ένα είδος προεργασίας, αναγκαίας για την ευκολότερη απελευθέρωσή μας από προβλήματα που μάταια προσπαθούμε να επιλύσουμε με επιστημονική μέθοδο ή με την κατασκευή ιδεωδών λογικών γλωσσών. Ο Wittgenstein ασχολείται και πάλι με τις ιδιομορφίες της εκμάθησης και της συμμόρφωσης με κάποιους κανόνες από τα μέλη διαφόρων φανταστικών «φυλών», για να υπογραμμίσει την αδυναμία μας να καταλήξουμε σε μίαν ενιαία και μονοσήμαντη θεωρία ερμηνείας του νοήματος των γλωσσικών μας σημείων με βάση φυσικά δεδομένα ή μεταφυσικές αρχές. Ο ρόλος μιας κοινότητας κατά την εκπαίδευση των μελών της στην αναγνώριση και κατανόηση εντολών και κανόνων για την ερμηνεία κάποιου κώδικα σημείων είναι πρωταρχικός και μη αναγώγιμος.

Όπως και στο *Μπλε βιβλίο*, παρέχονται σαφή δείγματα παραπλανητικών αναλογιών σε περιπτώσεις χρήσης της γραμματικής των λέξεών μας κατά τρόπο που προκαλεί φιλοσοφικές απορίες. Ο συμβολισμός μας «κατακυριαρχεί» και νομίζουμε ότι μπορούμε να μιλάμε για τη ροή του χρόνου, σαν ένα ποτάμι, και τη ροή των γεγονότων, σαν κορμούς που κυλάνε μέσα στο ποτάμι, έτσι ώστε να πιστεύουμε ότι έχει νόημα να ρωτάμε «πού πηγαίνει ο χρόνος;» ή «τί γίνονται τα γεγονότα που φεύγουν στο παρελθόν;» ή «πώς μας έρχονται τα μελλοντικά γεγονότα;». Ή πάλι συγχέουμε τη σημασία δεικτικών προσδιορισμών, όπως «τώρα» ή «εδώ», με συνηθισμένους χρονικούς προσδιορισμούς, και τους θεωρούμε ικανούς να δηλώνουν καθορισμένα σημεία του χωροχρόνου με τον ίδιο τρόπο. Έπειτα, όταν σκεπτόμαστε ότι τα μελλοντικά γεγονότα μοιάζουν να έρχονται στο φως και να εμφανίζονται στην πραγ-

ματικότητα του παρόντος μας για να περάσουν στο παρελθόν, εντυπωσιαζόμαστε από την τωρινή ανυπαρξία τους, ως ένα σημαντικό μεταφυσικό δεδομένο, ενώ πάλι αποδίδουμε ένα σκιώδες οντολογικό status στα γεγονότα του παρελθόντος. Το ότι μπορεί να μη θεωρούμε τις προτάσεις για τα μελλοντικά συμβάντα πραγματικές προτάσεις μας δίνει την εντύπωση ότι μπορούμε να συναγάγουμε φιλοσοφικά ή κάποιου είδους επιστημονικά συμπεράσματα «περί της φύσεως του μέλλοντος» (154-156).

Τέλος, στο δεύτερο μέρος του *Καφέ βιβλίου*, ο Wittgenstein συγκεντρώνει την προσοχή του στο ερώτημα του τί είναι «να αναγνωρίζω κάτι ως πρόταση» ή «να αναγνωρίζω κάτι ως γλώσσα», ανεξάρτητα από την αναγνώριση του τι λέει, και στρέφεται για μιαν ακόμη φορά ενάντια στο μύθο της ύπαρξης κάποιας ιδιάζουσας διαδικασίας κατανόησης ή κάποιας μυστηριώδους οντότητας ή σχέσης νοήματος, που ο φιλόσοφος οφείλει να απομονώσει. Αναφέρεται ξανά στις δυσχέρειες που προκύπτουν, όταν προσπαθούμε να αναγάγουμε την αντίληψη του νοήματος των γλωσσικών μας σημείων και των επικοινωνιακών μας κανόνων σε κάποια ουσιώδη μεταφυσική ή φυσική αρχή, πέρα από την ίδια τη «ζωή» των σημείων μέσα στην κοινωνική πρακτική. Διατυπώνει μ' άλλα λόγια την προβληματική του «σκεπτικιστικού παραδόξου» και επεξεργάζεται το έδαφος για τη λύση του σε μεταγενέστερα έργα του.

Πραγματικά είναι άξιοι συγχαρητηρίων ο καθηγητής Κωνσταντίνος Βουδούρης για την επιλογή του *Μπλε και του καφέ βιβλίου* ως εναρκτήριου έργου της ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ, καθώς και για τη γενική φροντίδα της έκδοσης, και ο Δρ Κωστής Μ. Κωβαίος για τη θαυμάσια μετάφρασή του. Ο μεταφραστής έχει νομίζω πετύχει απόλυτα να αποδώσει στα ελληνικά το βιτγκενσταϊνικό κείμενο. Η μεγάλη εξοικείωσή του με τη σκέψη του Wittgenstein, η οποία τον έχει απασχολήσει διεξοδικά στη διδακτορική του διατριβή (*Η γραμματική του αισθητικού λόγου*, Αθήνα 1984) του επιτρέπει να παρακολουθεί με επιτυχία τη φαινομενικά απλή, αλλά στην πραγματικότητα αρκετά περίπλοκη εξέλιξη της επιχειρηματολογίας του φιλοσόφου. Και η σωστή αίσθησή του της ελληνικής γλώσσας του δίνει τη δυνατότητα να επιλέγει εξαιρετικά ικανοποιητικές λύσεις κατά τη μεταφορά της ορολογίας, του ύφους και της γενικότερης ατμόσφαιρας των ιδιότυπων αγγλικών του κειμένου. Θα μπορούσε ίσως κανείς να διαφωνήσει με κάποια σημεία της μετάφρασης, όπως, π.χ., το «πόθος για γενίκευση» (44) (craving for generality) — πιο ακριβολογικά: «πόθος —ίμερος— της γενικότητας», ή το «ίσιωμα μιας έκφρασης» (217-9,228) (straightening-out), που θα μπορούσε να δώσει τη θέση του σε μια παράφραση, όπως π.χ., «το με ευθύ τρόπο διατυπωμένο νόημα της έκφρασης —αυτό που θέλει να πει στην ουσία της η έκφραση», ή το «αντλώ» για το «derive», που σύμφωνα με τη σημείωση του μεταφραστή επιτρέπει ν' αποφύγουμε τη σύγχυση «deduce» και «derive» με τη χρήση του κοινού όρου «παράγω», που θα μπορούσε να αποδοθεί ως «συνάγω». Όμως, οι ελάχιστες αντιρρήσεις ή εναλλακτικές προτάσεις δεν αναιρούν την αναγνώριση της γενικής επιτυχίας του έργου του Δρα Κ. Μ. Κωβαίου, που επισυνάπτει και αρκετές διαφωτιστικές σημειώσεις, συχνά με χρήσιμες πραγματολογικές πληροφορίες. Ενδεικτική της προσεκτικής και ενδιαφέρουσας δουλειάς του είναι η υποσημείωση της σελ. 59. Για την ερμηνεία ενός μαθηματικού παραδείγματος διατυπωμένου με αρκετή ασάφεια από τον συγγραφέα, πού φαίνεται να προκαλεί φιλοσοφική και όχι μόνο μεταφραστική δυσκολία, εξετάζονται με προσοχή και ελέγχονται λύσεις προτεινόμενες από την καθηγήτρια G.E.M. Anscombe, μαθήτρια του Wittgenstein, σε πρόσφατη αλληλογραφία της με το μεταφραστή, τον P.M.S. Hacker, επιφανή σύγχρονο σχολιαστή του σύνολου βιτγκενσταϊνικού έργου, τη γερμανίδα Petra von Morstein και τον γάλλο Guy Durand, μεταφραστές του έργου στη γλώσσα τους. Η επιμέλεια της έκδοσης του οίκου Καρδαμίτσα είναι πολύ καλή (η κομψή μακέτα του εξωφύλλου έχει φιλοτεχνηθεί από το μεταφραστή), αλλά έχουν διαφύγει μερικά τυπογραφικά λάθη, που ελπίζουμε να διορθωθούν στην πρώτη ανατύπωση. Τα εισαγωγικά της σ. 33, σειρά 9η δέν χρειάζονται· η παρένθεση της σ. 102, σειρά 34η πρέπει να κλείσει· το river band της σ. 259 —σημ. 25— είναι βέβαια river bank και

το σημαντικότερο ίσως, στη σ. 103, σειρά 5: χρειάζεται μια παύλα πάνω από τη λέξη «θρανό», όπως ζητά το πρωτότυπο. Πολύ χρήσιμος είναι και ο αρτιότατος πίνακας ονομάτων και πραγμάτων στο τέλος του βιβλίου.

Μπορεί κανείς να διαφωνεί με τη βιτγκενσταϊνική αντίληψη της φιλοσοφίας, ως «αγώνα κατά της γοητείας που ασκούν επάνω μας ορισμένα είδη εκφράσεων» (56-7). Μπορεί να μην πείθεται από τα βιτγκενσταϊνικά επιχειρήματα και την επαναστατική γλωσσαναλυτική μέθοδο, που και σήμερα απασχολεί πολλούς φιλοσόφους. Όμως δεν μπορεί να αρνηθεί τη σημασία της σπουδής του βασικού αυτού κειμένου, και του ύφους του απαλλαγμένου από κάθε ρητορεία και περιττή σκοτεινότητα, που πολλά έχει να μας διδάξει, ιδιαίτερα στον τόπο μας. Θέλω να τελειώσω τα σχόλιά μου αυτά, εκφράζοντας την ελπίδα, σύντομα να αξιοποιηθεί το *Μπλε και το καφέ βιβλίο* στη σωστή αυτή μετάφραση, στα πλαίσια των προγραμμάτων των Φιλοσοφικών μας Σχολών. Το μόνο που θα πρέπει να προσεχτεί είναι ο τρόπος παρουσίασής του. Η κατανόηση και η εκτίμησή του προϋποθέτουν, νομίζω, μian εισαγωγή στον παραδοσιακό φιλοσοφικό προβληματισμό. Το κείμενο απευθύνεται κυρίως σε όσους μπορούν να παρακολουθήσουν την κριτική του της κλασσικής μεταφυσικής.

ΔΡ ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ
ΑΘΗΝΑ

Νίκος Μακρής, *Παιδεία του μυστηρίου: οντολογία και μυστική στή φιλοσοφία του Gabriel Marcel*, έκδ. Συντροφιά, Αθήνα 1983, 116 σελίδες.

Η διδακτορική διατριβή του Νίκου Μακρή καλύπτει ένα κενό στο χώρο της ελληνόγλωσσης φιλοσοφικής βιβλιογραφίας. Ο συγγραφέας χωρίζει το θέμα του σε τρία μέρη.

Το Πρώτο μέρος (κεφ. 1-3) είναι μια εισαγωγή στην οντολογία του Gabriel Marcel. Ο Γάλλος φιλόσοφος, αντιδρώντας στην ιδεαλιστική και νοησιαρχική μεταφυσική, ξεκινά προβληματιζόμενος για την ύπαρξη. Η ύπαρξη δεν είναι κατηγορηματικό και χαρακτηριστικό της είναι η έκ-σταση, η άρνηση της στατικής αντίληψης της ζωής. Έτσι δικαιολογούνται οι χαρακτηρισμοί που δίνει ο G.M. στη φιλοσοφία του: οδοιπορία, νεοσωκρατική, περιπέτεια και όχι «υπαρξισμός». Η σκέψη λοιπόν δεν προηγείται, αλλά γίνεται εσωυπαρξιακή. Η ύπαρξη δεν είναι αντικείμενο αντικειμενικής διεργασίας και γιαυτό «η υπαρξιακή μεθοδολογία χρησιμοποιεί τον λογισμό χωρίς να τον εξαντικειμενικεύει και διαφωνεί με τον ιδεαλισμό ο οποίος απολυτοποιεί τη σκέψη» (σ. 13).

Από την άλλη πλευρά, η αίσθηση δεν είναι μήνυμα, γιατί αυτό θα προϋπέθετε τη θεώρησή της σαν αντικείμενο. Δεν έχει παθητικό χαρακτήρα, αλλά είναι τρόπος συμμετοχής του ενσάρκωμένου όντος (του ανθρώπου) στον κόσμο. Η θετική απάντηση στον κόσμο είναι ηφορά του εγώ προς το συ, η ετεροκεντρικότητα του υποκειμένου. Η οντολογική αυτή θέση του G.M. ενισχύεται από τη θεώρηση των πάντων (και του εγώ) ως δώρων, πράγμα που συνεπάγεται την ταπεινοφροσύνη.

Ακόμη, το ανθρώπινο σώμα διαφέρει από κάθε αντικείμενο, γιατί 1) οφείλει να κατανοείται ως ψυχικό και 2) δεν είναι όργανο. «Δεν μπορώ να ατενίσω το σώμα μου σαν ένα όργανο, γιατί είναι εκφραστής της όλης ενότητάς μου και όχι εκτελεστής». Σε αντίθετη περίπτωση διασπούμε το σώμα από την ενότητα (σ. 17). Το σώμα είναι «μεσίτης απόλυτος» ανάμεσα στο εγώ και στον κόσμο, το σώμα μου «είμαι εγώ». Έτσι, η σωματικότητά μου, ως «απόλυτος μεσίτης» γίνεται εγγυητής της άμεσης γνώσης, αυτής που οδηγεί στο είναι. Η άλλη όχθη, η αντικειμενική γνώση, το έχειν, έχει έμμεσο χαρακτήρα, συλλογιστικό και αυστηρά λογικό (σ. 23). Η εξαντικειμενικεύση του σώματος οδηγεί στην προβληματική σκέψη, η